

DYNAMIKA DOMÁCÍCH PRACÍ Z GLOBÁLNÍHO HLEDISKA /

TEREZA HENDLOVÁ

Tento článek se zabývá tématem práce v domácnosti a poskytování péče, což jsou činnosti vykonávané převážně ženami. V minulém století sice došlo k výrazné emancipaci žen, která stále pokračuje, emancipace mužů od tradičních rolí se však zdá být mnohem pomalejší. Genderová nerovnováha se nejzřetelněji projevuje v heterosexuálních vztazích a poznamenává životní situace párů. Mnoho z těch, kterým to finanční podmínky dovolují, řeší tento problém externě: najímají na domácí a pečovatelské práce třetí osobu.

V důsledku globalizace a přílivu levné pracovní síly migrantek na euroamerický trh se i práce vykonávané v domácnosti stávají globálními. Jejich distribuce již neodráží jen genderové nerovnosti, ale k genderové stratifikační ose společnosti se dále řadí třída, rasa, národní příslušnost atd. Spolu s tím, jak se pečovatelská práce realizuje na nadnárodní úrovni, vznikají tzv. řetězce péče (Hochschild 2001, 2004), v nichž jsou zapojené převážně ženy. Považuji za důležité analyzovat obě strany procesu využívání práce migrantek – jak poptávku, tak nabídku, abych poskytla co nejširší pohled na danou problematiku, jež existuje v určitém společenském kontextu.

Na obou stranách řetězce je zjevná tendence marginalizovat domácí a pečovatelské práce. O této praxi vypovídá mimo jiné i nedostatek zdrojů, jež by se danou problematikou zabývaly. Předkládaná analýza se soustředí na migraci filipínských žen, jejíž obraz je výjimečně komplexně rozpracován v zahraničních studiích. Ve svém příspěvku podrobněji popíši fenomén „migrace pečovatelek“ s důrazem na pozitivní a negativní důsledky pro aktérky. Nakonec se zamyslím nad možnými cestami, jak by bylo možné často nedůstojnou situaci žen z rozvojových zemí změnit, a to ve vztahu k přetrvávajícím genderovým klišé vázaným na ženy v ekonomicky vyspělých zemích.

Ženy a muži „prvního světa“ – emancipace versus nerovnosti

V několika posledních desetiletích se životy žen v euroamerickém prostoru velmi změnil. Ženy ve velkém počtu vstoupily na pracovní trh, získaly možnost ekonomické nezávislosti a také se začaly významně podílet na rodinném rozpočtu výnosy ze své placené práce. Měšťanský model rodiny, který vznikl na přelomu 18. a 19. století a přinesl rigidní role muže-živitele a ženy-pečovatelky (Frevert 1986), ztratil na své přesvědčivosti a síle. Participace žen ve veřejné sféře placené práce je vysoká. V současnosti pracuje v zemích Evropské unie 56 % žen ve věku mezi 15 a 64 lety vedle 71 % mužů (Eurostat 2006), na pracovním trhu v USA participuje 60 % žen starších 18 let, oproti 70 % mužů (Newman a Grauerholz 2002). Větší podíl na placené práci ale ženy paradoxně nezabavil zátěže neplacené domácí práce, která je stále považována za tradičně ženskou činnost. Výzkumy

sledující podíl žen a mužů na vykonávání práce v domácnosti vypovídají o přetrvávajících nerovnostech mezi pohlavími v heterosexuálních vztazích. Christel Aliaga (2006) ve své studii časové náplně evropských žen a mužů konstatuje, že zatímco ve Švédsku pracují ženy v domácnosti „jen“ o necelých 50 % déle (celkově méně než čtyři hodiny), v Itálii a Španělsku tráví domácími pracemi již o celých 200 % více času než muži (v průměru pět hodin denně)¹. Když sečteme hodiny trávené denně prací (tedy placenou prací, domácí prací a studiem), pracují ženy ve valné většině sledovaných zemí déle než muži.² Stejně je to i v Čechách. Bierzová zkoumala vzorek rodičů s dětmi do 18 let a zjistila, že ženy tráví domácí prací nejčastěji čtyři hodiny denně, zatímco jejich partneři jen jednu hodinu (Bierzová 2006).

Newman a Grauerholz udávají (2002), že americké ženy věnují domácím pracím 19,4 hodin týdně (bez péče o děti a nakupování), zatímco muži jen 10,4 hodin. Odmítají, že by větší odpovědnost žen za domácí práce byla následkem nižšího výdělků. Pravý opak je pravdou: čím více žena vydělává, tím méně se muž podílí na práci v domácnosti. Pokud žena vydělává víc než její partner, je mnohem pravděpodobnější, že se muž bude vyhýbat pracím považovaným za typicky ženské, protože by jejich vykonáváním ještě více ohrozil svou maskulinitu. Newman a Grauerholz konstatují, že americká společnost je stále konzervativní v pojmání mužské a ženské role a nehledě na skutečnost, že ženy tvoří 46 % placené pracovní síly a ve většině rodin s alespoň jedním dítětem pracují oba rodiče, jsou muži stále považováni za živitele. Ukazuje se tak, že nerovná distribuce domácí neplacené práce mezi muže a ženy je následkem genderových stereotypů a zároveň se podílí na jejich udržování.

Soukromá sféra, převážně považovaná za území plné lásky a prosté egoismu a kalkulace, je ve skutečnosti sférou mocenskou. Zapadá do širšího společenského genderového řádu a určuje distribuci moci ve veřejné sféře: „Postavení žen na trhu práce je determinováno jejich pozicí v rodině a způsobem, jakým je tato pozice vnímána muži, podobně jako jsou rodinné praktiky mužů podmíněny tendencemi pracovního trhu“ (Radimská 2003: 4). Vztahy žen a mužů mají v obou sférách společnosti politický rozměr.

Beckovi (1995) popisují ve své sociologické práci *The Normal Chaos of Love* zásadní změnu v současném mocenském uspořádání vztahů mezi muži a ženami oproti minulosti. Konstatují, že zatímco v tradiční společnosti³ žili muži a ženy v rámci oddělených sfér udržujících konzervativní fungování instituce rodiny, dnes je představa ženy jako výlučné udržovatelky mužova domácího krbu neudržitelná, protože vlivem stále vyšší individualizace společnosti se zájmy kolektivu více neshodují se záměry individua. Mnohé ženy⁴ se v současné době nacházejí v situaci, kdy mají jedinečné možnosti využít svůj potenciál ve více směrech, ne-

jen v rodině. Že těchto možností využívají, můžeme ukázat na příkladu vysokého školství a množství žen, které do něj vstupují: v zemích Evropské unie připadá v průměru celých 55 % žen, v Pobaltí, Švédsku a Norsku je to dokonce 60 % žen (Eurostat 2006)⁵. V Čechách tvoří ženy 52 % vysokoškolsky studujících (Český statistický úřad 2006). V Americe na vysokých školách také převažují studentky, v roce 2005 jich bylo 56 % (US Census Bureau 2005).

Přestože vzrostl počet vysoce vzdělaných žen, mnohé genderové předsudky stále přežívají. Vyšší vzdělání je segregované podle pohlaví, respektive odpovídá genderové segregaci na pracovním trhu a skutečnosti, že ženy jsou koncentrovány do oblastí stereotypně se ženami asociovaných, ženy stále často pobírají nižší plat než muži a v pracovním postupu jim nezřídka brání fenomén skleněného stropu (Beckovi 1995; Newman a Grauerholz 2002; Renzetti a Curran 2003 aj.). Přes přetrvávající diskriminaci dnes počet žen s odborným vyšším vzděláním ve sledované geografické oblasti převyšuje počet mužů.

Tyto ženy hodlají svého vzdělání využít: Newman a Grauerholz (2002) konstatují, že spolu s růstem pracovních příležitostí pro vzdělané ženy se zvyšuje i počet párů, které lze charakterizovat jako dvoukariérní, nejen jako páry, kde oba partneři pracují. Beckovi (1995) v této skutečnosti spatřují důvod, na jehož základě se hroutí podstatná část tradičního modelu rodiny, který byl založen na předpokladu, že se v jeho rámci realizuje jen jedna kariéra. Konstatují však, že ve chvíli kolize zájmů partnerů jsou ústupky očekávány od žen. Zejména narození dítěte je bodem zlomu, kdy se i výjimečně egalitářské páry často vrací k tradičnímu modelu rodiny. Důvodem je skutečnost, že navzdory významným změnám v postavení žen ve společnosti, se role mužů změnila jen málo. Společnost muže stále podporuje v angažmá ve veřejné sféře a roli živitele. Rétorický ideál emancipované ženy tak v realitě vedle placené práce znamená zastat i domácí servis a péči o děti, jež jsou nadále považované za její primární odpovědnost – 40 % žen v EU mezi 20 a 49 lety denně pečují o děti oproti méně než 20 % mužů (European Commission 2005). Ve chvíli, kdy se chce žena věnovat kariéře a muž pečovatelskou roli nepřebere, je nutné zařídit externí péči o dítě, domácnost a stárnoucí členy rodiny. „Genderová ‚rovnoprávnost‘ mezi partnery na západě proto mnohdy velkou měrou závisí na zaměstnání třetí osoby“ (Augustín 2003: 388). Práce vykonávané v domácnosti se tak nedělí spravedlivě mezi partnery, ale je přenášena na jiné osoby, stereotypně osoby ženského pohlaví.

Situace vícenásobné zátěže zaměstnaných žen, tedy očekávání, že budou zastávat jak práci ve veřejné, tak v soukromé sféře, je nevýhodná i z toho důvodu, že práce v domácí sféře je obvykle neplacená – jak upřesňuje Escrivá (2005), neformální, a proto z ní neplyne společenský status. Domácí práce vůbec není považována za práci, což ukazuje i její ignorace ve vládních statistikách zabývajících se prací a zaměstnaností (Newman a Grauerholz 2002). Za práci je považována činnost odměněná penězi, a za zaměstnané lidé, kteří za svou práci pravidelně pobírají plat (Giddens 1999).

Jak ale konstatuje Giddens, ženy, které jsou v domácnosti „na plný úvazek“, ani nefigurují ve statistikách pro nezaměstnané, stejně jako například důchodci, přesto bývají za nezaměstnané často považovány (Augustín 2003). Práce, kterou v domácnosti vykonávají, je neviditelná, protože je uzavřena v domácí „neproduktivní“ sféře, a to navzdory faktu, že má nesmírný ekonomický význam. Podle ekonomických odhadů vytváří až 40 % veškerého bohatství produkovaného v průmyslových zemích: „tím, že zdarma poskytuje služby, na nichž je závislá velká část pracující populace, posiluje domácí práce celou ekonomiku“ (Giddens 1999: 326). Přesto je její význam společensky nedoceněn⁶.

„Osvobození“ lépe situovaných žen od domácnosti

Mnoho žen budujících svůj kariérní růst ve veřejné sféře má dostatek dobrých důvodů, proč se zbavit zátěže domácích prací. Newman a Grauerholz (2002) uvádějí, že jen čtvrtina amerických žen by dala přednost roli ženy v domácnosti před zaměstnáním, i kdyby peníze nehrály žádnou roli. Oceňují totiž respekt, úctu a možnost být mezi lidmi, které práce přináší. Finance ale také hrají svou roli. Z hlediska tradiční ekonomie bývá hodnota domácí neplacené práce asociována s ušlým ziskem, který mohla žena získat za stejný čas v placené práci (Tijdens, van der Lippe, de Ruijter 2003). V tomto směru mají eminentní zájem na zajištění externí péče o děti a domácnost matky-samoživitelky a ženy s dobrým výdělkem.

Typicky jsou to jiné ženy, kdo je povolán vykonávat tradičně ženské práce, a často jsou to migrantky ze zemí chudšího jihu, Augustín (2003) však uvádí, že nejrychleji rostoucí skupinou jsou migrantky z východní Evropy a zemí bývalého Sovětského svazu. Preference zaměstnávání migrantek má několik důvodů: jejich práce je levná a svou roli hrají i stereotypy o „přirozené pečujících ženách třetího světa“ (Anderson 2004). Například v Itálii objevil výzkum přímou korelaci mezi migrací žen do Itálie a vstupem Italek na pracovní trh – příliv migrantek začal v 70. letech jako reakce na zvýšenou seberealizaci italských žen mimo domov.⁸ Přínos Italek do finančního rozpočtu rodiny je ale nezbavil druhé (neplacené) směny v domácnosti. Do této sféry spadá i péče o stárnoucí rodinné příslušníky, po níž je vysoká poptávka vzhledem k faktu, že italská populace výrazně stárne. Italské rodiny proto začaly využívat levné pracovní síly a v roce 1994 vykonávalo práci v domácnosti celých 36,4 % ilegálních přistěhovalců (Parreñas 2001).

Jak vysvětluje Nyberg Sørensen (2005), na rozdíl od USA, kde imigrace, ač omezeně, probíhá, většina zemí Evropy je vůči legální imigraci (kromě znovusjednocení rodin, udělování azylu práce ve službách) fakticky uzavřena od 70. let. Nyberg Sørensen touto skutečností vysvětluje fakt, že v Evropě počet migrantek z Latinské Ameriky tolik přesahuje počet migrantů. V důsledku poptávky po stereotypně ženských pracích se migrace výrazně feminizuje. Ženy dnes tvoří polovinu migrujících, v mnoha zemích globálního jihu je jejich podíl na migraci ještě mnohem vyšší (Hochschild 2004; Parreñas 2004).

Největší poptávka po domácí práci je v globálních velkoměstech „prvního světa,“ kde se zvýšil zájem o odborné profese, tudíž i více žen zde našlo dobrou práci, která ovšem klade vysoké nároky na jejich čas a angažovanost (Sassen 2004). Hochschild (2001) konstatuje, že prominentní profese jsou stále nastavené na určitý model vykonavatele, jímž je muž s rodinným zázemím, osvobozený od účasti na rodinných povinnostech. Aby takové zaměstnání mohly ženy vůbec vykonávat, musejí se od rodinných povinností osvobodit a přenést odpovědnost za péči o rodinu na jinou osobu. Skutečnost, že poptávka je vysoká, ukazuje objem sektoru péče, jež v současnosti zahrnuje celých 20 % všech pracovních míst v USA (Hochschild 2004). Podle Sassen (2004) je proto třeba přehodnotit představu, že průmyslová ekonomie potřebuje hlavně vysoce odborné profesionály, naopak objevila, že v New Yorku a dalších velkoměstech je 30–50 % pracujících v čelních sektorech vyhrazena pro nízko-nákladové pracující. Ženy, a migrantky především, představují na genderově segregovaném trhu levnou pracovní sílu. Tyto migrující ženy jsou koncentrovány v sektoru služeb, převážně domácích prací a v sexuálním nebo volnočasovém průmyslu. Těmto pracím je společné, že jsou považovány za součást obyčejného života, proto mají neformální charakter a v důsledku nepodléhají žádným regulím (Augustín 2003), a jak dále rozvedu, nesou také vyšší riziko vykořisťování a zneužívání.

Angažování žen migrujících z chudších zemí – globální řetězce péče

Ve chvíli najmutí ženy migrující z chudší země, aby zde vykonávala ženám tradičně přisuzované práce v domácí sféře, vzniká globální řetězec péče.⁹ Hochschild (2001) nazývá řetězci péče „série osobních propojení mezi lidmi na celém světě, jež jsou založeny na placené či neplacené pečovatelské práci“ (Hochschild 2001: 131). Tyto řetězce tvoří především ženy¹⁰ a charakteristicky začínají v chudých zemích a končí v bohatých. Typické řetězení je podle Hochschild následující: začíná u starší dcery pečující o mladší sourozence, zatímco její matka se stará o děti ženě, jež migrovala do nějaké z vyspělých zemí, aby se zde starala o chod domácnosti lépe situovaného páru. V tomto řetězci se naplno projevuje globální ekonomická hierarchie: chudé ženy pečují o děti zámožnějších žen a mužů, zatímco se ještě chudší ženy starají o jejich vlastní děti. Skutečnost, že se do řetězce zapojují hlavně ženy, ukazuje na reprodukci genderových stereotypů konstruujících ženu jako primární pečovatelku. Protože se ženy z ekonomicky vyspělých zemí emancipují od domácích prací tak, že odpovědnost za jejich vykonávání přenášejí (spolu se svým partnerem) na ženy z rozvojových zemí, dochází jednak k reprodukci hierarchického genderového řádu, jednak k reprodukci ekonomické nadvlády bohatého severu nad chudým jihem, což jsou některé z nerovností, z nichž následně profituje globální kapitalismus.

Ženy z rozvojových zemí vede k migraci silná ekonomická motivace: za práci, jež je považována za nekvalifikovanou, nehledě na její náročnost, si mohou v zemích globálního severu vydělat víc než za kvalifikovanou práci ve své

zemi, pokud nějakou vzhledem k vysoké nezaměstnanosti vůbec získají. Ženy, jež na Filipínách vydělávají jako učitelky, zdravotní sestry a administrativní pracovnice 176 amerických dolarů za měsíc, si jako chůvy, služky a pečovatelky měsíčně vydělají 200 \$ v Singapuru, 410 \$ v Hongkongu, 700 \$ v Itálii nebo 1400 \$ v Los Angeles (Hochschild 2004). Možnost finančního vzestupu má pro filipínské migrantky nejen individuální význam: jak konstatuje Parreñas (2001), od žen se tradičně očekává, že zajistí péči o rodiče ve stáří. Jak se ukazuje, filipínská společnost není individualizovaná v takové míře jako západní, jak o tom hovoří Beckovi (1995). Individuální zájmy jedinců zde stále podléhají širšímu zájmu společnosti akcentující tradiční genderové role. Migrace za prací do ekonomicky vyspělejších zemí často představuje jedinou možnost, jak společenskému očekávání dostát, neboť Filipínky vypovídají, že zaměstnanecké možnosti domácího pracovního trhu ženám vůbec nenabízejí příležitost ušetřit dostatek peněz.

Některé rozvojové země migraci svého obyvatelstva podporují, neboť mnoho z migrujících posílá část svého platu zpět do země původu v rámci finanční podpory rodiny a příbuzných a tyto peníze představují cenné externí zdroje obíhající dále v domácí ekonomice (Parreñas 2004). Finanční příspěvky zasílané migrujícími hrají zásadní roli v rozpočtu zemí třetího světa. Podle Rathy (2003) jsou druhým největším externím zdrojem financí (po přímých zahraničních investicích), v roce 2001 činily 72,3 miliard amerických dolarů, tedy 1,3 % HDP rozvojových zemí.¹¹ Výhoda příspěvků zasílaných migrujícími spočívá v jejich stabilitě – ve smyslu pravidelného zasílání a nízké tendenci podléhat ekonomickým cyklům v přijímající zemi – v době ekonomické recese mají dokonce tendenci stoupat, spolu s tím, jak se migrující snaží finančně podpořit své rodiny v krizi.

Sassen (2004) praxi vládních programů rozvojových zemí na podporu migrace kritizuje z feministického hlediska. Konstatuje, že rozvojové země bojující s dluhy a chudobou výrazně využívají ženy jako prostředky záchrany, ať se jedná o oběti obchodu se ženami, dovážené jako levná pracovní síla či nucené prostitutky, nebo migrující pracovnice posílající domů finanční příspěvky. Hochschild (2001) konstatuje, že filipínská ekonomika je na ženách závislá již od počátku 90. let, kdy ženy tvořily 55 % všech migrujících osob a vedle výroby elektroniky tvořily jimi zasílané finanční příspěvky hlavní zdroj zahraniční měny na Filipínách. Parreñas (2004) uvádí, že 34–54 % filipínské populace závisí na příspěvcích posílaných rodinnými příslušníky migrujícími za prací. Filipíny proto významně motivují své občanky k migraci.¹²

Ženy a muži „třetího světa“ – emancipace versus nerovnosti

Ženy z rozvojových zemí, které se k migraci rozhodnou, činí emancipační krok ven z často velmi patriarchálních společenských struktur omezujících seberealizaci žen. Dvě třetiny osob migrujících z Filipín jsou ženy a mnohé z nich se stávají primárními živitelkami rodiny, v níž často zanechávají své děti (Parreñas 2001). Masový odchod žen ze země narušuje

je stereotypní genderové vzorce a přispívá k sociální změně. Jak popisuje Parreñas, podle tradiční genderové ideologie se muži neangažují v péči o děti nebo domácnost. Odchod žen k tomu některé z nich přivádí. Tato změna ale není příliš dramatická, neboť obvykle péči o děti přebírají jiné příbuzné nebo najaté chůvy.¹³ Migrace žen tak hraje jistou roli v jejich vymanění se z nevyhovujících osobních vztahů, neboť migrantky hovoří o domácím násilí, špatném zacházení a nevěře ze strany manželů, jejichž odmítání svým odchodem stvrdily.

Za opuštění tradičních ženských pozic zajišťujících chod soukromé sféry společnosti jsou ženy, zejména matky, v domácí společnosti stigmatizovány. Přestože mnoho z nich migruje, aby zajistily potomkům lepší životní podmínky, zároveň je svým odchodem připravuje o část rodičovské péče a sebe o vykonávání části svého mateřství – paradoxně totiž často opouštějí vlastní děti, aby se jako najaté chůvy staraly o jiné děti v cílové zemi (Hochschild 2001, 2004). Hochschild (2004) uvádí odhady, podle nichž až 30 % filipínských dětí (tedy zhruba 8 milionů), žije v domácnostech, ze kterých emigroval jeden z rodičů. Na základě studií sledujících kvalitu života těchto dětí se ukazuje, že rodičovská absence může ovlivňovat jejich psychosomatický vývoj, stejně jako působí na emocionální stav matek, jež emigrují do ciziny (tamtéž).¹⁴ Parreñas (2004) uvádí, že vládní představitelé Filipín, jejichž politika na jedné straně v mnohém podporuje migraci žen a profituje z jejich finančních přínosů, na druhé straně obviňují migrující matky z citové deprivace dětí. Pro ilustraci tohoto pokrytectví uvádí výrok filipínského prezidenta Fidela Ramose z roku 1995: „Nejsme proti zaměstnanosti filipínských žen v cizině. Jsme proti zahraničnímu zaměstnávání na úkor rodinné solidarity“ (Parreñas 2004: 40). Místo seriózní reformy státní genderové politiky a podpory vytváření zajímavých pracovních příležitostí pro ženy nabízejí vládní představitelé represí a kriminalizací matek ve snaze omezit je v pohybu.

Migrace žen z rozvojových zemí je plná rozporů. Na jedné straně přináší ženám příležitost, jak se vzdálit od tradičních rolí asociovaných s femininitou v zemích „třetího světa“, na straně druhé znovu zabředávají do genderového řádu tím, že přebírají práci nadále stereotypně asociovanou se ženami „prvního světa“. Parreñas míní, že se jedná „o mezinárodní dělbu práce, jež je strukturována zároveň systémem globálního kapitalismu, patriarchálním systémem vysílající země a patriarchálním systémem cílové země“ (Parreñas 2001: 136). Ženy z rozvojových zemí mají v rámci těchto struktur přístup k nedostatečně honorované práci, jež je stále řazena k tradičně „ženským povinnostem.“ Jejich emancipace, pokud lze o nějaké hovořit, je minimální a, podle mého názoru, plyne spíše z možného úniku z nerovných osobních vztahů než z ženiny práce a postavení, jak dále rozvedu.

Pracovní náplň migrantek a jejich status

Co se pracovní náplně týče, rozeznává Parreñas (2001) na základě rozhovorů s filipínskými ženami pracujícími

v italských domácnostech v Římě tři typy pracovnic: 1. ženy vykonávající domácí práce (zejména úklid) na částečný úvazek; 2. ženy zajišťující péči o starší závislé klienty a 3. ženy pracující v domácnosti jako hospodyně, což často vyžaduje péči o děti. Tyto tradičně ženské práce sice nově získávají finanční hodnotu v důsledku zaměstnání třetí osoby, která je však stále nízká. Jak konstatuje Augustín (2003), pokud je práce vykonávaná domácími ženami přehlížená, pak práce, již vykonávají migrantky, je ignorována přinejmenším dvojnásobně, ne-li trojnásobně vzhledem k možné kombinaci znevýhodňujících pozic: žena, migrantka, ilegální. Podle ní je praxe „přehlížení domácích a pečovatelských prací spolu s upřednostňováním tržních aktivit faktorem, který konstruuje diskurs sociální exkluze“ (Augustín 2003: 380). Stigma provázející vykonávání domácích prací se výrazně podepisuje na životě migrujících žen.

Podle Parreñas (2001) je ústředním faktorem determinujícím způsob, jakým migrantky prožívají svou zaměstnanost v oboru práce v domácnosti, rozporná třídní mobilita¹⁵, jež se vyznačuje poklesem sociálního statusu žen a nárůstem ve statusu finančním. Parreñas formuluje tři zásadní aspekty rozporné třídní mobility: strmý pokles sociálního a zaměstnaneckého statusu prohlubujícího stigmatizaci domácích prací, v jehož důsledku zakoušejí migrantky vykonávání této práce jako proces dequalifikace a následně trpí pocitem ztráty, jelikož nemohou využít dosaženého vzdělání. Za všechno uveďme vyjádření Filipínky Vennessy Dulang, jež se usadila v Římě a vykonává zde domácí práce:

Trápí mě, že nemohu využít své vzdělání. Věnovala jsem roky studiím a k čemu? Jedinou věcí, která mě potká, je být služka... Když nevyužíváte své vzdělání, ztratíte ho a po chvíli zhloupnete. Jediná věc, která vám běží v mysli je vytírání, vytírání a vytírání. Zblbnete z vlastní práce. Nepoužíváte svůj mozek (Parreñas 2001: 151).

Jak dále zdůrazňuje Parreñas (2001), tato pracovní dequalifikace je migrantkami prožívána velmi intenzivně, neboť o ní mluví s ještě větší trpkostí, než s jakou tematizují stesk po svých dětech. Rozhodnutím migrovat tak ženy získávají a ztrácejí zároveň, především s ohledem na omezené možnosti, které jim de facto umožňují buď zůstat na Filipínách, nebo se stát služebnými v domácnostech bohatších zemí. Výsledný rozpor v třídní mobilitě je podle Parreñas konstruován obecně strukturními globalizačními tlaky. Je důsledkem nerovného regionálního vývoje, do nějž spadá i vnitrostátní hierarchizace povolání, nízké ochoty akceptovat vzdělání a kvalifikaci získané v zemích „třetího světa“ a v neposlední řadě i omezených kariérních možnostech na Filipínách. Hochschild (2001) navíc zdůrazňuje právě skutečnost, že migrantky nepocházejí z nejchudší vrstvy, ale jsou to ženy se středním vzděláním, což ještě prohlubuje depresi pociťovanou v důsledku plýtvání svým intelektuálním potenciálem.¹⁶

Statutární změna způsobená přesunem z jedné země do druhé rozkrývá povahu globálního trhu práce. Národní

prostor omezených možností střídá realita omezených možností na nadnárodním trhu. Na základě hypotézy Parreñas, akcentující význam rozporné třídní mobility, je možné se domnívat, že realita dosažená migrací, je dokonce horší. Migrující ženy ztrácejí i ty minimální šance využít své vzdělání a potenciál paradoxně proto, aby ho jiné ženy, tentokrát „prvního světa“, mohly využít ke své vlastní emancipaci. Některé z žen, se kterými Parreñas (2001) provedla rozhovory, se snažily zmírnit depresi způsobenou poklesem svého společenského statusu fantaziemi o vlastní budoucnosti: v ní měly dost peněz na to, aby si samy najímaly služebné, které za ně přebraly veškerou nepopulární práci. Mnoho z nich již služby chůvy využívalo v péči o své vzdálené děti. Ve svých fantaziích a praxi najímání dalších (ještě chudších) žen na práci, již samy považují za podřadnou, reprodukuje i ženy „třetího světa“ marginální status domácích prací a jejich vykonavatelek a tradiční genderový řád ustavující ženu za primární poskytovatelku péče.

Debata o zneužívání migrantek: řetězce péče se mění v okovy

V rámci vykonávání domácích prací a pečovatelských jsou po ženách často, jak říká Augustín (2003), požadovány sexuální služby, což je přehlížená skutečnost. Konstatuje, že tematizace směny sexu za peníze je účelově využívána k popisování žen migrujících za prací primárně jako obětí obchodu s lidmi. Tato praxe podle ní vede k exotizaci migrantek a konstruuje určitý druh tendenčního západního diskursu, který se snaží zachránit „ženy třetího světa.“ Posedlost obchodováním se ženami vede podle Augustína k přehlížení aktivního podílu migrujících, nutného k migraci, ale také zkušenosti akterek a akterů, jež se neangažují v sexuálním businessu. Jak domácí práce, tak sexuální služby, by podle ní měly být považovány za práci jako každou jinou.

V tomto bodě se odvíjí velká debata teoretiček, které se tématem migrace žen za prací v domácnosti zabývají (Augustín 2003; Anderson 2004; Lacsamana 2004; Zarembeka 2004 aj.). Lacsamana (2004) argumenty z řad hnutí volajícího po pozitivním přístupu k „sexuální práci“ (Augustín 2003), které nazývá hnutím proti obchodu s lidmi¹⁷, odmítá. Nemíní nahlížet na poskytování sexuálních služeb jako na kteroukoli jinou práci, ani jako na práci úplně dobrovolnou. Poukazuje na třídní hierarchii produkovanou globálním kapitalismem, která determinuje spektrum životních možností žen „třetího světa“, které nelze poměřovat optikou náležící „prvnímu světu.“

Rovněž není možné slepě věřit, že pracující migrantky striktně rozlišují mezi prací a soukromím. Anderson (2004) upozorňuje na tendence zaměstnávajících přivlastnit si ženu najatou na domácí práce. Míjí, že v praxi zaměstnávání žen z chudších zemí jako pečovatelek o domácnost a děti hrají velkou roli stereotypy konstruující obraz „ženy třetího světa“, nebo „ženy z východu“ jako přirozené pečovatelky předurčené k láskyplnému mateřství, která se snadno stane „součástí rodiny.“ Odtud je jen krůček k představám o přirozeně submisivních ženách stvořených

k vykonávání rutinní domácí práce a láskyplnému sebeobětování. Hochschild (2001) dodává, že mateřství je zde provozováno na hierarchické příčce rasa/třída/státní příslušnost. Ukazuje, že na americkém jihu byly tradičními pečovatelkami o děti před občanskou válkou i po ní Afroameričanky, na jihozápadě ženy mexického původu a na západě ženy asijského původu.

Rasově/ třídně/ etnicky motivovaná distribuce péče představuje proces, v jehož rámci se řetězce péče mění v okovy. Augustín (2003) konstatuje, že od migrantek se očekává vykonání požadované práce o nízké prestiži a ohodnocení, a navíc určeným způsobem. Ženy z chudších zemí jsou sice považovány za přirozené pečovatelky, ve srovnání se západními Evropankami více domácí a uznávající tradiční hodnoty, na druhou stranu bývají poučovány o správném vykonávání práce v určitém evropském stylu.

Samozřejmě ne všichni lidé zaměstnávající migrantky na péči o domácnost či děti jsou rasisté a uzurpátoři, ale neformální status služeb v domácnosti jim ke špatnému zacházení se zaměstnankyněmi skýtá více příležitosti. Ti, kteří jich zneužívají, reprodukuje staré koloniální vzorce. Některé z nich velmi autenticky, jak vypovídají stížnosti ze strany najatých domácích pracovníků. Anderson (2004) uvádí výsledky průzkumu britské organizace na podporu migrujících pracovníků v domácnosti Kalayaan¹⁸ monitorující problémy žen, jež registruje – v letech 1996–1997 84 % členek ohlásilo psychické týrání, 34 % fyzické násilí, 10 % sexuální zneužívání. 54 % z nich žilo v nedobrovolné izolaci, 55 % žen nemělo vlastní postel, 38 % nemělo pravidelný přístup k jídlu. Představa o tom, že se najatá pečovatelka stává součástí domácnosti, se tak může projevovat velmi autoritářským přístupem porušujícím lidská práva migrantek, čemuž bohužel napomáhá i absence legislativy regulující neformální sektor domácí práce.

Svědectví o zneužívání migrantek v amerických domácnostech přináší Joy Zarembeka (2004), která považuje praxi využívání migrujících pracovníků do domácnosti, v podmínkách umožňujících jejich vykořisťování a týrání, za moderní otroctví. Zarembeka uvádí, že cizinky najímané na domácí výpomoc mívají přístup k druhořadým vizům¹⁹, jež je činí závislé na zaměstnavatelích, které nemohou legálně změnit. Autorka kritizuje zejména nedostatek kontroly podmínek, v nichž migrantky pracují, a neefektivní systém ochrany, neboť v případě konfliktu se zaměstnavateli může migrantce hrozit vyhoštění ze země.

Perspektivy změny: reflexe genderových nerovností a jejich odstraňování

Na základě uvedených argumentů autorek, kriticky reflektujících postavení migrantek v rámci „prvního světa“, bych ráda zdůraznila, že za stávajících podmínek globálního trhu, jež staví ženy z chudších zemí do role druhořadých přistěhovalek z „třetího světa“, není možné ani na sexuální služby, ani na domácí práce jimi vykonávané, nahlížet jako na běžný druh práce. Ten je ve velké míře vyhrazen chudým migrantkám, mnohdy ilegálním přistěhovalekám

a příslušnicím rasových menšin, na které je nahlíženo optikou nadřazenosti „prvního světa“ a podle toho je s nimi zacházeno. Tuto práci nelze poměřovat západním standardem i proto, že na rozdíl od běžných forem započítávaných do vládních statistik, má tento druh práce neformální charakter. Proto existuje v legislativním vzduchoprázdnu, jež nahrazá vykořisťování a zneužívání vykonavatelek. Ze stejného důvodu nelze zajistit efektivní ochranu migrantek a dodržování jejich lidských práv. Dokud se tyto podmínky nezmění, je třeba stále diskutovat o zneužívání žen a obchodu se ženami. Předějit zbytečné exotizaci a viktimizaci migrujících žen lze tím, že jejich hlas bude vyslyšen a s respektem zazní prostřednictvím práce kritiček současných poměrů, jako je tomu zejména u Hochschild (2001, 2004) a Parreñas (2001, 2004).

Marginální postavení migrantek, vykonávajících domácí práce, nelze analyzovat jako samostatný fenomén, ale jako součást širšího kontextu zahrnujícího postavení žen v ekonomicky vyspělejších zemích. Přestože v posledních desetiletích došlo k vývoji, ženy stále nezaujímají rovnoprávné postavení s muži a čelí mnoha genderovým stereotypům. Jedním z nich, navzdory individualizaci společnosti, je předsudek o ženě jako primární pečovateli, jež zajistí chod domácnosti a péči o děti a stárnoucí příbuzné. Místo aby se muži odpovídajícím způsobem angažovali v této práci, bývá odpovědnost za domácí sféru přenášena na jiné osoby, často na migrantky považované za levnou pracovní sílu. Vznikají tak globální řetězce péče, v jejichž rámci se reprodukuje genderový řád a marginální status tradičně ženské práce.

Na obou stranách řetězce se ženy snaží emancipovat od rigidních genderových rolí a dostávají se tak do konfliktu se společenským očekáváním. Cesty, které umožňují využít potenciálu (profesionální maskulinní pozice na pracovním trhu zaujímaná ženami „prvního světa“), nebo jen přežít a vydělat trochu peněz pro rodinu (femininní pozice domácí pracovnice zaujímaná chudšími ženami), jsou cestami natolik integrovanými do tradičního genderového řádu, že v důsledku přinášejí jeho reprodukci (přenos zodpovědnosti za péči na jiné ženy) a mají tak relativní emancipační potenciál. Aby došlo k efektivní změně, je třeba dále diskutovat o nerovném postavení žen, ale především otevřít velkou debatu o společenské roli mužů. Protože je to právě mužská role, která se dosud nijak dramaticky nezměnila, a proto neodpovídá na vývoj, jímž prošla role žen v několika posledních dekadách. Při těchto debatách je dále záhodno překračovat hranice „prvního“ a „třetího“ světa, neboť pouze pokud budou genderové nerovnosti odstraňovány systematicky a globálně, může se z rétorického ideálu rovnoprávnosti žen stát skutečnost.

Literatura

- Aliaga, C. 2006. „How Is the Time of Women and Men Distributed in Europe?“ *Statistics in Focus, Population and Social Condition*. No. 4. Dostupné online: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-06-004/EN/KS-NK-06-004-EN.PDF
- Anderson, B. 2004. „Just Another Job?“ Pp. 104–114 in Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.). *Global Woman*. New York: Owl Books.
- Augustín, L. M. 2003. „A Migrant World of Services.“ *Social Politics*, Vol. 10, No. 3: 377–396.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Bierzová, J. 2006. „Rozdělení domácích prací v rodinách s dětmi.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. roč. 7, č. 1: 19–26.
- Buchan, J., Parkin, T., Sochalski, J. 2003. „International Nurse Mobility. Trends and Policy Implications.“ Geneva: WHO. Dostupné online: http://whqlibdoc.who.int/hq/2003/WHO_EIP_OSD_2003.3pdf.
- Zaostřeno na ženy a muže. 2006. Dostupné online: <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/1413-06->
- Escrivá, A. 2005. „How aged are current Global Care Chains?“ Paper for the International Conference on „Migration and Domestic Work in Global Perspective.“ Wassenaar: NIAS. Dostupné na: http://www.nias.knaw.nl/en/news_forthcoming_activities/lutz/new_11.
- European Commission. 2005. *Reconciliation of work and private life. A comparative review of thirty European countries*. Dostupné online: http://bookshop.europa.eu/eubookshop/FileCache/PUBPDF/KE6905828ENC/KE6905828ENC_002.pdf.
- Eurostat. 2006. *Living Conditions in Europe. Data 2002–2005*. European Commission. Dostupné online: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-EI-06-001.
- Frevert, U. 1986. *Frauen-Geschichte. Zwischen Bürgerlicher Verbesserung und Neuer Weiblichkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Hochschild, A. R. 2001. „Global Care Chains and Emotional Surplus Value.“ Pp. 130–146 in Hutton, W., Giddens, A. (eds.). *Living with Global Capitalism*. London: Vintage.
- Hochschild, A. R. 2004. „Love and Gold.“ Pp. 15–30 in Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.). *Global Woman*. New York: Owl Books.
- Lacsamana, A. E. 2004. „Sex Worker or Prostituted Woman? An Examination of the Sex Work Debates in Western Feminist Theory.“ Pp. 387–403 in Aguilar, D. D., Lacsamana, A. E. (eds.). *Women and Globalization*. New York: Humanity Books.
- Newman, D. M., Grauerholz, L. 2002. „Work Life and Family Life.“ Pp. 284–319 in Newman, D. M., Grauerholz, L. *Sociology of Families*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Sørensen, N. 2005. „Transnational Family Life across the Atlantic: The experience of Colombian and Dominican migrants in Europe.“ Paper for the International Conference on „Migration and Domestic Work in Global Perspective.“ Wassenaar: NIAS. Dostupné na: http://www.nias.knaw.nl/en/news_forthcoming_activities/lutz/new_3.
- Parreñas, R. 2001. *Servants of Globalization: Women, Mig-*

- ration and Domestic Work*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Parreñas, R. 2004. „The Care Crisis in the Philippines: Children and Transnational Families in the New Global Economy“. Pp. 39–54 in Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.). *Global Woman*. New York: Owl Books.
- Radimská, R. 2003. „Moc a individuální zájmy v partnerských vztazích.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, č. 3–4: 4–5.
- Ratha, D. 2003. „Workers' remittances: an important and stable source of external development finance.“ *Global Development Finance*. Pp. 157–175. Dostupné online: <http://siteresources.worldbank.org/INTRGDF/Resources/GDF2003-Chapter7.pdf>
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Sassen, S. 2004. „Global Cities and Survival Circuits.“ Pp. 254–274 in Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.). *Global Woman*. New York: Owl Books.
- Tijdens, K., van der Lippe, T., de Ruijter, E. 2003. „Working Women's Choices for Domestic Help. The Effects of Financial and Time Resources.“ Working paper, Universiteit Amsterdam. Dostupné online: www.uva-aiaas.net/files/working_papers/WP17.pdf.
- Tong, R. P. 1998. *Feminist Thought. A More Comprehensive Introduction*. Boulder: Westview Press.
- US Census Bureau. 2005. *School Enrollment-Social and Economic Characteristics of Students*. Dostupné online: <http://www.census.gov/population/www/socdemo/school/cps2005.html>.
- Zarembeka, J. M. 2004. „America's Dirty Work: Migrant Maids and Modern-Day Slavery.“ Pp. 142–153 in Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. (eds.). *Global Woman*. New York: Owl Books.
- Poznámky**
- 1** Podle Aliagy (2006) muži věnují více času placené práci a studiu, a pokud se věnují domácím pracím, jejich obsah se výrazně liší. Zatímco ženy tráví nejvíce času přípravou jídla a uklízením, a mezi další obvykle ženské práce patří mytí nádobí, praní, žehlení a zašívání, muži se věnují převážně stavební údržbě domu a různým opravám. Práce, kterou zastávají, se od té ženské kvalitativně liší: nejedná se o každodenní stereotypní rutinu, ale o práci, která je prováděná občas a je považována za kreativnější a produktivnější, neboť za sebou nechává trvalejší výsledek.
- 2** Výjimku tvoří Švédsko, Norsko a Velká Británie, kde je podíl mužů a žen téměř vyrovnaný (Aliaga 2006).
- 3** Zlom mezi tradiční a moderní společností je přičítán vlivu průmyslové revoluce, kdy v důsledku specializace práce došlo k oddělení soukromé sféry a veřejné sféry. Toto oddělení mělo významné genderové implikace, neboť se soukromím byla tradičně asociovaná žena, zatímco s veřejnou sférou muž (Beckovi 1995).
- 4** Přes pozitivní vývoj k rovnoprávnějšímu postavení žen v mnoha zemích nelze konstatovat, že všechny ženy mají rovné příležitosti, a to ani v rámci jednoho regionu. Jak upozorňují např. Renzetti a Curran (2003), o míře šancí žen rozhoduje mnoho stratifikačních faktorů, jakými jsou rasa, třída, národnost a etnický původ, sexuální orientace, náboženská příslušnost aj.
- 5** Menší podíl žen na vysokoškolském vzdělání je jen v Německu (49 %) a na Kypru (48 %) (Eurostat 2006).
- 6** Rosemarie Putnam Tong (1998) ve své knize *Feminist Thought* odkazuje k mnoha feministickým teoretikám, jež sdílejí přesvědčení, že práce žen v domácnosti získá na prestiži jedině tím, že za ni ženy budou pobírat regulérní mzdu.
- 7** „Druhý svět“, tedy postkomunistické země, bývá v literatuře o migraci pracovníků do domácnosti málokdy odlišován od „třetího světa“ (Anderson 2004; Zarembeka 2004 aj.)
- 8** Tato analýza se poněkud jednostranně zabývá poptávkou po domácích pracích ze strany italských rodin. Přehlídí tak neméně podstatnou stranu nabídky, jejíž výši ve značné míře ovlivňují omezené možnosti pracovního uplatnění a vysoká nezaměstnanost žen z chudších zemí (Parreñas 2001).
- 9** V anglickém originálu „global care chain“ (Hochschild 2001).
- 10** I když Escrivá (2005) zdůrazňuje skutečnost, že se zapojují i muži.
- 11** Filipíny patří z nominálního hlediska mezi největší příjemce finančních příspěvků z migrace spolu s Mexikem a Indií (Ratha 2003). Největšími zdroji pro finanční příspěvky migrujících jsou USA, Saudská Arábie a Německo (tamtéž).
- 12** Přijaly např. programy podporující mezinárodní mobilitu filipínských zdravotních sester. Odhaduje se, že až 85 % z nich pracuje v zahraničí (Buchan, Parkin a Sochalski 2003).
- 13** Escrivá (2005) v této souvislosti upozorňuje na význam starších žen v globálních řetězcích péče, nejen jako migrujících akterek, ale jako žen, často příbuzných, které přebírají péči o děti migrujících matek.
- 14** Země jako Filipíny se v globálním měřítku stávají exportéry péče a v důsledku toho dochází k odlivu pečovatelské síly. Péče a láska se tak dostávají mezi nerovnoměrně distribuované zdroje v globalizované společnosti (Hochschild 2001).
- 15** V anglickém originálu „contradictory class mobility“ (viz Parreñas 2001).
- 16** Parreñas (2001) uvádí, že jediný typ domácí práce, který do jisté míry umožňuje využít vzdělanostní potenciál, je péče o přestárlé, v rámci níž funguje pečovatelská i jako ošetřovatelka a zajišťuje zdravotnickou péči. Největší výhody ale přináší tato práce zaměstnavatelům, kterým najatá permanentní ošetřovatelka ušetří nemalé peníze, které by jinak vynaložili za fyzioterapeutickou a zdravotnickou práci.
- 17** V originálu „antitrafficking movement“, Augustin 2003.
- 18** Viz. <http://www.kalayaan.org.uk/>
- 19** Zarembeka (2004) upozorňuje na nebezpečí plynoucí z praxe, jež dovoluje cizincům a americkým občanům s tr-

valým pobytem v zahraničí přiváží s sebou na návštěvu USA osoby vykonávající práce v domácnosti. Typ víz vydávaných těmto pracujícím nezahrnuje povinnost úřednictva dokumentovat místo pobytu, ani monitorovat podmínky, za nichž v USA přebývají. Domácí pracující dokonce ani nesmějí legálně změnit zaměstnavatele – celkově jsou tedy velmi náchylné vykořisťování a týrání, a pokud k němu dochází, šance na nápravu jsou mizivé.

Tereza Hendlová (1983) je studentkou magisterského programu katedry genderových studií FHS UK. Absolvovala studijní pobyt na Maastricht Universiteit v Nizozemí, kde studovala v programu Globalization and Diversity. V jeho rámci se věnovala sociálním, politickým a ekonomickým aspektům globalizace s důrazem na společenské nerovnosti.

K FEMINISTICKÉ KRITICKÉ TEORII ZNEUZNÁNÍ¹ /

MAREK HRUBEC

Exkluze a ponížení žen a další podobné formy represe jsou způsoby sociálního zneuznání. Požadavky na uznání jsou většinou artikulovány až na základě přímé či nepřímé zkušenosti s těmito formami zneuznání. Nový stupeň dosaženého uznání bývá odvozen z předchozí negativní zkušenosti se zneuznáním a na základě jeho kritiky. Společenské vyloučení a ponížení žen jsou tedy příčinou úsilí o odstranění zneuznání a zároveň mementem, jež stojí v pozadí nových forem uznání a jež lze vyjádřit tezí: za uznáním se skrývá dějiny obětí.

Nastínění těchto souvislostí sociálního zneuznání, na něž se zaměřuje stále větší pozornost v současných feministických teoretických diskusích, je hlavním cílem tohoto příspěvku. Rád bych alespoň rámcově objasnil, jakým způsobem je proces sociálního uznávání žen závislý na artikulaci jejich požadavků v rámci odporu proti zneuznání. Ve svém výkladu navážu především na myšlenky obsažené v práci *Prerodělování nebo uznání?*, v níž se Fraser a Honneth společně – nicméně z různých perspektiv – pokoušejí rozvinout kritickou teorii, jež se zabývá sociálním zneuznáním žen. Svoji práci uvádějí tezí: „‘Uznání’ se stalo klíčovým pojmem naší doby.“ (Fraser, Honneth 2004: 13)² Jedním ze zásadních aspektů odmítnutí současného podřizování žen je podle Nancy Fraser „aspekt uznání, který se nově těší pozornosti kulturního a diskursivního teoretického feminismu“; autorky a autoři náležející do tohoto feministického směru „zdůrazňují zneuznání, které přisuzují androcentrickému symbolickému řádu“ (Fraser, Hrubec 2007). Axel Honneth tento motiv dále zdůrazňuje. Domnívá se, že pojem uznání „je schopen nejen uchopit specifičnost toho, co nazýváme morálním postojem, ale také definovat lidský postoj, který logicky a geneticky předchází všem ostatním kognitivním postojům“ (Honneth, Hrubec 2004: 622–623).³

Na následujících stranách bych rád nejprve naznačil vztah mezi zneuznáním, kritikou zneuznání a uznáním z hlediska Fraser a Honnetha, poté v návaznosti na jejich pojetí tohoto vztahu a na Honnethovu strukturaci uznání načrtnu hlavní teze teorie sociálního zneuznání a pak se zaměřím na komplikovanou roli, kterou zneuznání žen hraje.

Jestliže vycházíme z výše uvedeného předpokladu, že požadavky spjaté s uznáním jsou většinou formulovány na základě zkušenosti se zneuznáním, potřebujeme vysvětlit, jak souvisí pozitivní a negativní prvky ve formě a) uznání, b) kritiky zneuznání a c) zneuznání. V praktické rovině to znamená objasnit poměr mezi a) dobrou fakticitou [neboli pozitivními jevy ve společnosti a politice], b) praktickým odmítáním špatné fakticity a c) sociálními normami. V teoretické rovině je zapotřebí ukázat, jak se tato praktická trichotomie uplatňuje v trichotomii teoretické, tj. a) deskripce, b) kritice a c) normativitě.

Nancy Fraser uvádí, že řešení „spočívá ve vytvoření správného typu vztahu mezi sociálním popisem, sociální kritikou a normativní teorií. Můj vlastní přístup nejprve vychází z nejzákladnějšího populárního ideálu moderní společnosti: rovné svobody a morální hodnoty každé lidské bytosti. ... Ale jeho dopad není dán jednou provždy. Historicky se vyvíjí a získává na síle tím, jak jej aktéři aplikují na nové problémy v nových situacích. Ideál rovné svobody tak může překročit daný kontext, v němž je situován ... směřuje za to, co je dané, směrem k radikální kritice a transformaci společnosti. ... Podle mne by proto kritická teorie měla aktivovat přesah normativity tohoto ideálu.“ (Fraser, Hrubec 2007)⁴ Axel Honneth na jedné straně dodává, že emancipační tendence ve společnosti neboli dobrou fakticitu je zapotřebí vidět z perspektivy normativních určení, z nichž ve svém společenském výkladu vycházíme. Na straně druhé však upozorňuje, že tato normativní určení musejí být spjatá s představami, jež se již vyskytují v reálné společnosti. Tento vzájemný vztah je však zásadním způsobem určen kritikou: „[K]ritická zkušenost negativity ... je tím, co teprve uvádí do pohybu kruh normativního utváření principů a sociálněteoretické analýzy: s tím, co v určitém sociálním řádu zakoušíme jako nespravedlivé nebo patologické, se dostává do pohybu onen reflexivní proces, který nám dovoluje pátrat po normách, v jejichž světle můžeme ospravedlnit naše negativní zkušenosti; a tento normativní krok zdůvodnění pak zase není nezávislý na sociálněteoretických předpokladech toho, co může být v každé formě sociální-